

FUQAROLIK HUQUQI DOIRASIDA RAQAMLI SHARTNOMALAR: HUQUQIY ASOSLAR, XORIJIY TAJRIBA VA ISBOT MASALASI

Azirbaev Salamat Kuanishbaevich

*Qoraqalpoq davlat universiteti yurisprudensiya
t'lim yonalishi yuridika fakulteti 3-kurs talabasi.*

Tel raqami: +998 90 700-68-62

Email: azerbaevsalamat947@gmail.com.

Annotatsiya: Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida shartnomalarning elektron shaklda tuzilishi keng tarqaldi. Elektron shartnomalar an'anaviy hujjatli shartnomalarga nisbatan qulay va tezkor bo'lishiga qaramay, ular bilan bog'liq huquqiy muammolar ham yuzaga kelmoqda. Ushbu maqolada raqamli shartnomalarning huquqiy asosi, xalqaro va milliy tartibga solish masalalari, xorijiy tajriba va ularni amaliy qo'llashdagi isbot muammolari keng yoritiladi.

Kalit so'zlar: raqamli shartnomalar, elektron hujjatlar, huquqiy muhofaza, fuqarolik huquqi, elektron imzo, O'zbekiston qonunchiligi, xalqaro huquq, isbot masalasi, blokcheyn, smart-kontraktlar.

Kirish

Raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining turli sohalariga chuqur kirib kelishi natijasida shartnomaviy huquq ham sezilarli o'zgarishlarga uchramoqda. An'anaviy yozma shartnomalarning o'rnini elektron hujjatlar egallamoqda. Xususan, elektron imzo va smart-kontraktlar asosida tuzilayotgan shartnomalar amaliyotda keng qo'llanilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida elektron shartnomalar tushunchasi mavjud bo'lsa-da, ularning huquqiy maqomi, isbot masalasi va xalqaro tan olinishi bo'yicha hali ham muammolar mavjud. Sud amaliyotida elektron shartnomalarni isbotlash, ularning haqiqiylikini tasdiqlash va huquqiy kuchini belgilash dolzarb masalalardan biridir. Shu bilan birga, xorijiy mamlakatlarning ushbu sohadagi tajribasi O'zbekiston uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli shartnomalarning huquqiy mohiyati

Raqamli shartnoma – bu ikki yoki undan ortiq tomonning huquq va majburiyatlarini belgilovchi elektron hujjat bo'lib, quyidagi shakllarda bo'lishi mumkin:

- Elektron imzo bilan tasdiqlangan hujjatlar – Elektron raqamli imzo (ERI) orqali tasdiqlangan shartnomalar.

- Onlayn platformalar orqali tuzilgan shartnomalar – Amazon, eBay yoki boshqa tijorat platformalarida foydalanuvchilar o'rtasida tuziladigan kelishuvlar.
- Smart-kontraktlar – Blokcheyn texnologiyasi asosida avtomatik bajariladigan shartnomalar.

Elektron shartnomalar tezkor va qulay bo'lishiga qaramay, ularning qonuniy kuchi va ishonchliligi huquqiy muammolarni yuzaga keltiradi.

Elektron shartnomalarning xalqaro-huquqiy asoslari. Elektron shartnomalarni tartibga soluvchi asosiy xalqaro hujjatlar:

BMTning Elektron tijorat bo'yicha Model qonuni (UNCITRAL, 1996) – Elektron tijorat va shartnomalarning huquqiy asoslarini belgilaydi.

YeIning eIDAS reglamenti (2016) – Yevropa Ittifoqida elektron identifikatsiya va imzolarni tartibga soluvchi asosiy hujjat.

AQShning ESIGN Act (2000) – Elektron imzolar va shartnomalarning qonuniy kuchini belgilovchi qonun.

Xalqaro huquqiy tajriba shuni ko'rsatadiki, elektron shartnomalarni qonuniy kuchga ega deb tan olish uchun ularning autentifikatsiyasi va ishonchliligini ta'minlash muhimdir.

O'zbekiston qonunchiligida elektron shartnomalar

O'zbekiston Respublikasida elektron shartnomalar quyidagi normativ hujjatlar asosida tartibga solinadi:

- ✓ “Elektron hujjat va elektron raqamli imzo to'g'risida”gi qonun (2004-yil) – Elektron imzolar va hujjatlarning qonuniyligini belgilaydi.
- ✓ Fuqarolik kodeksi – Elektron hujjatlarning huquqiy maqomi bo'yicha qoidalar mavjud.
- ✓ Elektron tijorat to'g'risidagi qonun – Elektron savdo va shartnomalarning qonuniy asoslarini belgilaydi.

Biroq, smart-kontraktlar va blokcheyn texnologiyalari bo'yicha maxsus qonunchilik hali ishlab chiqilmagan.

Xorijiy tajriba va uning ahamiyati

AQSh

AQShda elektron shartnomalar ESIGN Act (2000) va UETA (Uniform Electronic Transactions Act) asosida tartibga solinadi. Bu hujjatlar elektron imzolarni to'liq qonuniy deb tan oladi va ularni an'anaviy imzolar bilan tenglashtiradi.

Yevropa Ittifoqi

YeIning eIDAS reglamenti elektron shartnomalarning qonuniyligini kafolatlaydi. Ushbu reglament asosida elektron imzolar Yevropa bo'ylab tan olinadi va notarial tasdiqlash talab etilmaydi.

Xitoy

Xitoyda elektron shartnomalar Elektron Tijorat Qonuni (2019) asosida tartibga solinadi. Bu qonun elektron shartnomalarni himoya qilish va ularning sudda e'tirof etilishini ta'minlaydi.

O'zbekiston ushbu tajribalarni inobatga olgan holda, elektron shartnomalarni tan olish va isbot masalalarini mustahkamlovchi qonunlarni takomillashtirishi lozim.

Elektron shartnomalarning isbot masalasi

Elektron shartnomalarni sudda isbotlash quyidagi muammolarni o'z ichiga oladi:

Elektron imzoning haqiqiylikini tasdiqlash – Elektron hujjatlarning ishonchligi texnik ekspertiza orqali aniqlanishi lozim.

Elektron shartnomalar bo'yicha nizolar – Agar tomonlardan biri shartnomani imzolamaganini da'vo qilsa, bu holat qanday hal etilishi kerak?

Blokcheyn asosida tuzilgan shartnomalar – Sudlar hali ham smart-kontraktarni huquqiy hujjat sifatida qabul qilishga tayyor emas.

Xulosa

Raqamli shartnomalar zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylanmoqda. Biroq, ularning huquqiy asoslari to'liq shakllanmaganligi sababli, amaliy muammolar yuzaga kelmoqda. Shu sababli, O'zbekiston xalqaro tajribani inobatga olib, elektron shartnomalarni qonuniy tan olish va sudlarda isbotlash mexanizmlarini mustahkamlashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce, 1996.
2. European Union Regulation on Electronic Identification (eIDAS), 2016.
3. O'zbekiston Respublikasi "Elektron hujjat va elektron raqamli imzo to'g'risida"gi qonuni, Lex.uz.
4. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, Lex.uz.
5. Katsh E. "Digital Justice: Technology and the Internet of Disputes", Oxford University Press, 2017.